

Krzysztof KOŁODZIEJCZYK

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Nauk o Ziemi i Kształtowania Środowiska
Wrocław, Polska
e-mail: krzysztof.kolodziejczyk@uwr.edu.pl

**ZMIANY NAZW DRÓG I ŚCIEŻEK NA ZIEMI KŁODZKIEJ
PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ JAKO PRZYKŁAD
DEHUMANIZACJI KRAJOBRAZU**

**CHANGES OF NAMES OF ROADS AND PATHS IN THE KŁODZKO LAND
AFTER THE SECOND WORLD WAR AS AN EXAMPLE
OF LANDSCAPE DEHUMANISATION**

Słowa kluczowe: nazwy geograficzne, dehumanizacja, krajobraz, ziemia kłodzka, metoda porównawcza
Key words: geographical names, dehumanisation, landscape, Kłodzko land, comparative method

Streszczenie

Ziemia kłodzka jest przykładem obszaru, na którym po II wojnie światowej miała miejsce prawie całkowita wymiana ludności niemieckiej na polską. Konsekwencją było zastąpienie dotychczasowych nazw miejscowych, mających niejednokrotnie średniowieczną genezę, zestawem określeń polskich, który nie tylko był znacznie uboższy i jedynie częściowo nawiązywał do tradycji, ale także nie zawsze przyjął się wśród lokalnej społeczności. Celem artykułu jest porównanie liczebności i charakteru określonej grupy nazw geograficznych – nazw dróg i ścieżek, które funkcjonowały we wschodniej części ziemi kłodzkiej w XX w. Analiza porównawcza map topograficznych w skali 1:25 000 z różnych okresów (jednej przedwojennej i dwóch powojennych) wykazała ogromny spadek liczby określeń, choć z drugiej strony zestaw mian używanych przez ludność mógł być większy, czego dowodzą m.in. publikacje o charakterze turystycznym.

Abstract

Kłodzko land represents an area where after the 2nd world war the German population was almost completely substituted by Polish inhabitants. As a consequence, instead of hitherto existing local names – sometimes dating back to the middle ages – a set of Polish names was introduced. Unfortunately, the number of names was smaller and their character only partly linked with the tradition. Moreover, some of them were not accepted by the local community. The aim of the article is to compare the number and character of a specific type of geographical names – those connected with roads and paths, which were in use in the eastern part of the Kłodzko land in the 20th century. A comparative analysis of maps in 1:25 000 scale (one pre-war and two post-war) proved an exceptional loss in the number of those names. However, the set of names used by the local community could have been bigger. As an evidence tourist publications can be mentioned.

WPROWADZENIE

Nazwy geograficzne są wyrazem osvajania przestrzeni przez ludność. Z reguły powstają w procesie ewolucyjnym, w którym najpierw poszczególne osoby zaczynają nazywać dany obiekt, a następnie – w wyniku niepisanej umowy między mieszkańcami okolicy – określenie to wchodzi do powszechnego użycia (Ostafin, 2014: 175). Na terenach górskich (do których należy ziemia kłodzka) procesy te postępowały zwykle wraz z ich poznawaniem i zasiedlaniem. Z całej palety nazw lokalnych pewna część jest formalizowana poprzez wprowadzenie na mapy topograficzne oraz zamieszczenie w oficjalnych dokumentach i wykazach (np. *Atlas podziału hydrograficznego Polski...*, 2005; *Nazwy geograficzne Rzeczypospolitej Polskiej*, 1991; *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*), pozostałe zaś są używane (i znane) tylko przez wąską grupę osób zamieszkujących najbliższą okolicę nazwanego obiektu. W Polsce, w okresie po transformacji ustrojowej, a w szczególności w ostatnich latach, coraz większego znaczenia w popularyzacji nazw lokalnych nabierają mapy turystyczne¹. Biorąc pod uwagę powyższe ogólne zależności, nazwy geograficzne należy traktować jako ważne źródło wiedzy na temat stopnia oswojenia (znajomości) i sposobów interpretacji danego terenu przez miejscową ludność, jej sentymentalnych związków z tym obszarem czy innych specyficznych cech okolicy lub zamieszkujących ją osób.

Niestety, procesy nazwotwórcze często są zaburzane lub nawet przerywane przez wydarzenia historyczne i zmiany polityczne (Plit, 2011: 133-134). Przykładem takiego wpływu jest ziemia kłodzka, która podobnie jak większość tzw. Ziemi Odzyskanych (przyznanych Polsce po II wojnie światowej w zamian za straty terytorialne na wschodzie na korzyść Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich) objęta została prawie całkowitą wymianą ludności – miejsce wysiedlanych Niemców zajęli Polacy napływający z różnych obszarów, z reguły nizinnych². Spowodowało to zastąpienie dotychczasowej tradycji nazewnictwa (niemieckojęzycznej, choć często o starszej, nawet średniowiecznej genezie, związanej z ludnością słowiańską, przede wszystkim czeską i łużycką – Siatkowski, 1962a, 1962b; Sochacka, 1996) nazwami polskimi, które w przeważającej części były wprowadzane w wyniku jednorazowej, urzędniczej decyzji dokonywanej z tzw. perspektywy gabinetowej. Współczesne nazewnictwo geograficzne ziemi kłodzkiej nie rozwijało się więc w sposób naturalny jako umowa międzyludzka, lecz zostało w pewien sposób narzucone osiedlanej ludności. W konsekwencji nie zostało w pełni przyswojone, zwłaszcza w pierwszych

---

¹ Wiele wydawnictw kartograficznych, by wzbogacić treść opracowywanych map, zamieszcza na nich większą niż dotąd liczbę nazw. Czasem wprowadza się też nazwy wcześniejsze, już nieobowiązujące, głównie na Dolnym Śląsku (w języku niemieckim) i w Bieszczadach (w języku ukraińskim, np. obecne Brzegi Górne to dawne Berehy Górne).

² Skutkowało to licznymi problemami w asymilacji w nowym środowisku i szybkim przenoszeniem się części osadników w miejsca, gdzie utrzymanie się było łatwiejsze (miasta lub niziny, a przynajmniej centralna część ziemi kłodzkiej – Kotlina Kłodzka). W konsekwencji ziemia kłodzka po II wojnie światowej znacznie się wyludniła, choć procesy odpływu ludności zaznaczyły się tu już na przełomie XIX i XX w. Po 1945 r. wiele wyżej położonych przysiółków lub nawet całych wsi zanikło (Ciok, 1995; Latocha, 2014; Miszewska, 1989).

latach po zakończeniu wojny podlegało częstym zmianom, ale co najważniejsze – wiele obiektów pozostało w ogóle nienazwanych, co utrzymało się do dziś. Zanik szeregu określeń oraz częściowe zerwanie z tradycją można traktować jako przejaw dehumanizacji krajobrazu (por. Chylińska, Kosmała, 2010). Wskazane jest bowiem, by dążyć do zachowania tradycyjnej warstwy nazewniczej, gdyż świadczy ona o historii regionu i tożsamości terytorialnej (krajobrazowej) kolejnych pokoleń w nim gospodarujących (Conedera M. i in., 2007; Janicki, 2011; Ostafin, 2014; Seidl, 2008). W przeciwnym razie krajobraz staje się bezimienny (przynajmniej w pewnym zakresie) i obecni mieszkańcy mają ograniczone możliwości poznania dziedzictwa swoich poprzedników. Niestety, w zasadzie na całym obszarze tzw. Ziemi Odzyskanych takie pozbawienie przestrzeni dodatkowego nośnika wiedzy w postaci nazewnictwa geograficznego było wynikiem celowej polityki władz. Nie tylko zamieniano nazwy niemieckie na polskie (co było oczywiste i niezbędne z racji zmiany przynależności państwowej), ale także odrzucano dawną, czasem wielowiekową tradycję nazewnictwa, również w wymiarze czysto materialnym (zamalowywanie, zdzieranie lub skuwanie napisów, niszczenie pomników, nagrobków i zabytkowych kamiennych drogowiskazów).

Celem badań było porównanie liczebności i charakteru nazw geograficznych wschodniej części ziemi kłodzkiej w XX w. w kontekście zmian ludnościowych (zastąpienie niemieckiej ludności polską) i wynikającej stąd odmiennej percepcji krajobrazu. Ponieważ nazwy stanowią niematerialną warstwę krajobrazu, odzwierciedlając stopień jego poznania przez lokalną społeczność i sposoby gospodarowania (Janicki, 2011), wszelkie zmiany w ich zestawie należy utożsamiać ze zmianami samego krajobrazu. Zanik określeń skutkuje usunięciem informacji o ludziach go kształtujących, jest więc przejawem dehumanizacji przestrzeni. Prace prowadzone w oparciu o analizę map topograficznych w skali 1:25 000 z różnych okresów objęły wszystkie nazwy pojawiające się na mapach. W niniejszym artykule skupiono się jednak bardziej szczegółowo na nazwach dróg i ścieżek, które wykorzystywane są przez ludność na co dzień, stąd stanowią jeden z ważniejszych elementów przestrzeni, a ich określenia powinny odgrywać znaczącą rolę w życiu lokalnej społeczności (skrótowe przedstawienie wyników badań odnoszące się do innych rodzajów nazw zawarto poniżej, zaś pełną analizę zawiera obszerny tekst K. Kołodziejczyka i R. Szmytkie, w druku).

Zakres rozważań obejmował trzy okresy rozwoju ziemi kłodzkiej w XX w. Odpowiednio do tych czasów dobrano i poddano analizie trzy mapy:

- a) początek XX w., kiedy badany obszar należał do Niemiec i dość dobrze się rozwijał (w tym pod względem turystycznym), choć zaznaczyły się już pierwsze przejawy wyludniania się wsi (Latocha, 2014: 160) – okres ten dokumentują mapy *Mefstischblatt*³;

---

³ W badaniach uwzględniono następujące arkusze, obejmujące wschodnią część ziemi kłodzkiej: 3296 (5666) Ullersdorf (Odrzychowice Kłodzkie), 3297 (5667) Bad Landeck (Łądek-Zdrój), 3298 (5668) Oberhermsdorf (Jasienica Górna), 3341 (5766) Wölfelsdorf (Wilkanów), 3342 (5767) Wilhelmsthal (Bolesławów), 3343 (5768) Bielendorf (Bielice) (podano starą i nową numerację arkuszy oraz polskie

- b) lata 70. XX w., kiedy rozwój tych terenów był ograniczany peryferyjnym, przygranicznym położeniem (znaczące ograniczenia w poruszaniu się w strefie przygranicznej), a odpływ ludności ze wsi postępował szczególnie gwałtownie – w analizie tego okresu wzięto pod uwagę mapy topograficzne opracowane w 1983 r.⁴ na podstawie mapy 1:10 000 z 1977 r.;
- c) lata 90. XX w., kiedy dostępność tych obszarów znacznie się poprawiła (stopniowy rozwój turystyki, początek zjawiska osadnictwa tzw. „drugich domów”) – dla tego okresu przeanalizowano *Wojskowe mapy topograficzne* wydane w 2000 lub 2001 r.⁵, a reprezentujące stan z 1994 r. z częściową aktualizacją w 2000 lub 2001 r.

Badania polegały na analizie porównawczej nazw poszczególnych obiektów na mapach z trzech okresów. Miały zarówno charakter jakościowy (opisanie charakteru zmian, ich uwarunkowań i przyczyn), jak i ilościowy (porównanie liczby nazw funkcjonujących w różnych okresach XX w.). Jako uzupełnienie w niniejszym artykule wzięto pod uwagę mapy i inne publikacje turystyczne, które okazały się bogatsze w nazwy geograficzne niż mapy topograficzne, choć pewne wątpliwości może wzbudzać geneza określeń oraz ich znajomość i popularność wśród lokalnej społeczności.

ZARYS ZMIAN NAZW GEOGRAFICZNYCH NA ZIEMI KŁODZKIEJ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Dla badanego obszaru wschodniej ziemi kłodzkiej na niemieckich mapach topograficznych *Meßtischblatt* zinwentaryzowano łącznie 531 nazw geograficznych różnych rodzajów, na polskich mapach topograficznych przedstawiających stan na początku lat 70. XX w. – tylko 225 określeń, zaś na arkuszach *Wojskowej mapy topograficznej* (stan z lat 90. XX w.) – 277 nazw własnych, czyli w zasadzie nadal dwa razy mniej niż przed II wojną światową (tab. 1). Największy spadek liczby nastąpił oczywiście wraz z zakończeniem wojny i zastąpieniem określeń niemieckich polskimi. W kolejnych latach nadal spadała liczebność nazw związanych z osadnictwem, co wiązało się z wyludnianiem się terenów wiejskich, głównie wyżej położonych osad, w których gospodarowanie utrudniały warunki naturalne. Natomiast liczebność innych kategorii mian w mniejszym lub większym stopniu wzrosła jako efekt osvajania przestrzeni i nazywania bezimiennych (w języku polskim) obiektów. Nastąpiło jednak nie tylko ilościowe, ale również i jakościowe zubożenie zestawu nazw geograficznych

---

odpowiedniki nazw miejscowości dookreślających poszczególne mapy). Zależnie od arkusza mapy te reprezentują stan z lat 1912-1919.

⁴ Uwzględniono następujące arkusze, pokrywające cały teren określony przez wybrane mapy *Meßtischblatt*: 472.44 Kłodzko, 473.33 Radochów, 482.22 Bystrzyca Kłodzka, 482.24 Domaszków, 483.11 Łądek Zdrój, 483.13 Bolesławów.

⁵ Przeanalizowano arkusze odpowiadające obszarowi wynikającemu z wybranych map *Meßtischblatt*: M-33-58-C-c,d Polanica-Zdrój, M-33-58-D-c,d Łądek-Zdrój, M-33-70-A-a,b Bystrzyca Kłodzka, M-33-70-A-c,d Domaszków, M-33-70-B-a,b Stronie Śląskie, M-33-70-B-c,d Międzygórze, M-33-071-A-A,B Žulová.

badanego terenu. Jedynie niewielka grupa nazw polskich odwołuje się do przedwojennej tradycji, która – co prawda tylko w części – wywodziła się ze średniowiecza i miała słowiańskie korzenie. Podczas zamiany nazw niemieckich na polskie w relatywnie niewielu przypadkach zdecydowano się na bezpośrednie tłumaczenie, nieco częściej wprowadzano substytucje semantyczne (lub rzadziej – fonetyczne). Wiele nazw powojennych nie ma jednak żadnego związku ze stanem toponimicznym sprzed 1945 r. Ponadto, zrezygnowano z nazywania szeregu obiektów mniej znaczących dla ówczesnych władz – zanikło wiele określeń części wsi (nie tylko tych wyludnionych), lasów, skałek i grup skalnych czy źródeł.

Tab. 1. Liczebność różnych rodzajów nazw geograficznych na XX-wiecznych mapach topograficznych przedstawiających wschodnią część ziemi kłodzkiej

Tab. 1. Number of various types of geographical names on 20th century topographic maps showing the eastern part of the Kłodzko land

Rodzaje nazw <i>Types of names</i>	<i>Meßtischblatt</i> (mapy przedwojenne) <i>Meßtischblatt</i> <i>(pre-war maps)</i>	Mapy topograficzne z 1983 r. (stan z pierwszej połowy lat 70. XX w.) <i>Topographic maps from 1983 (state from the first half of 1970's)</i>	Wojskowe mapy topograficzne wydane w 2000 lub 2001 r. (stan z lat 90. XX w.) <i>Military topographic maps published in 2000 or 2001 (state from 1990's)</i>
Nazwy regionów fizycznogeograficznych	6	4	7
Nazwy gór i wzniesień	127	95	123
Nazwy przełęczy	6	5	6
Nazwy skałek i formacji skalnych	21	4	5
Nazwy terenowe ¹⁾	95	4	14
Nazwy wodne (hydronimy)	80	31	38
Nazwy miejscowe (miejscowości)	109	72	71
Nazwy dróg i ścieżek	49	3	5
Nazwy innych obiektów punktowych	38	7	8
Łącznie	531	225	277

Uwagi: ¹⁾ Nazwy terenowe obejmują nazwy pól, łąk, lasów, zakrzewień i zadrzewień, fragmentów zboczy i grzbietów.

Notes: ¹⁾ Ground names (nazwy terenowe in Polish) include names of fields, meadows, forests, coppice and scrubs, as well as parts of slopes and mountain ridges.

Źródło: opracowanie własne. **Source:** own elaboration.

CHARAKTER PRZEDWOJENNYCH NAZW DRÓG I ŚCIEŻEK

W sumie na analizowanych arkuszach mapy *Meßtischblatt* odnotowano 49 nazwanych dróg i ścieżek (tab. 2). Ta relatywnie duża liczba nazw wynikała z dość intensywnego zagospodarowania tych terenów, które przejawiało się w trzech postaciach: leśnictwie, turystyce i rolnictwie (kolejność odpowiada roli danej formy użytkowania w procesie nazewniczym). Większość nazwanych dróg wiodła przez lasy, których powierzchnia w pierwszej połowie XX w. była znacznie mniejsza niż obecnie i w dużym stopniu stanowiły one własność prywatną lub wchodziły przestrzennie w skład okolicznych miast (z racji uzdrowiskowego charakteru znaczną powierzchnią wyróżniały się lasy miejskie Łądka-Zdroju, duży areał przypisany był też do Stronia Śląskiego). Nazwy dróg ułatwiały pracę leśnikom, a jednocześnie często upamiętniały bardziej zasłużonych z nich. Rola rolnictwa była znacznie mniejsza – tylko nieliczne drogi polne posiadały swoje miana. Analizie poddano jednak tylko miana umieszczone na mapach, natomiast okoliczna ludność mogła posługiwać się o wiele bogatszym zestawem określeń. Bardzo wyraźnie widoczny jest wpływ turystyki na zagęszczenie nazw dróg i ścieżek⁶. Na obszarach, gdzie turystyka piesza się rozwijała (Masyw Śnieżnika, zwłaszcza jego zachodnia część; w mniejszym stopniu Góry Bialskie), nazwanych dróg było znacznie więcej niż na terenach mniej popularnych wśród turystów (dodatkowo nałożyła się tu rola leśnictwa, gdyż obszary często odwiedzane przez turystów w zdecydowanej większości były jednocześnie zalesione). W zasadzie nazwane drogi nie występowały w Krowiarkach (wtedy prawie bezleśnych), dolinie Białej Łądeckiej poniżej Stronia Śląskiego (gdzie podstawowym źródłem utrzymania było rolnictwo) i w Górach Żółtych. Co prawda turystyka rozwijała się także nad dolną Białą Łądecką, ale miała ona charakter kulturowy związany z tamtejszymi rezydencjami. Wyjątek względem dotychczasowych ustaleń stanowią okolice Łądka-Zdroju, które z racji istnienia uzdrowiska należałoby uznać za rozwinięte pod względem turystycznym, jednak na mapie nie nazwano w tym rejonie żadnej drogi (liczne były za to określenia skałek).

---

⁶ Trzeba pamiętać, że turystyka w okresie międzywojennym pełniła na ziemi kłodzkiej bardzo ważną rolę gospodarczą (Potocki, 2004), znacznie ograniczoną po II wojnie światowej w związku z położeniem w strefie nadgranicznej i poważnym utrudnieniem swobodnego poruszania się po tym terenie.

Tab. 2. Zmiany nazw dróg i ścieżek na XX-wiecznych mapach topograficznych przedstawiających wschodnią część ziemi kłodzkiej

Tab. 2. Changes of names of roads and paths on 20th century topographic maps showing the eastern part of the Kłodzko land

Nazwa przedwojenna <i>Pre-war name</i>	Nazwa polska z lat 70. XX w. <i>Polish name from 1970's</i>	Nazwa polska z lat 90. XX w. <i>Polish name from 1990's</i>
<i>Meißtischblatt, arkusz 3296 (5666) Ullersdorf</i>		
Schmiede-Steig	-	-
<i>Meißtischblatt, arkusz 3297 (5667) Bad Landeck</i>		
-	-	-
<i>Meißtischblatt, arkusz 3298 (5668) Oberhermsdorf</i>		
-	-	-
<i>Meißtischblatt, arkusz 3341 (5766) Wölfelsdorf</i>		
Diebs-Steig	Zbójnicka Ścieżka	Zbójnicka Ścieżka
Albrecht-Straße	-	Droga Izabeli
Puhustraße	Droga Izabeli	-
Plenterweg	-	-
Urlichweg	-	-
Kapellenweg	-	-
Salz-Steig	-	-
Albrecht-Straße	-	-
Heuweg	-	-
Homburg-Straße	-	-
Sattelweg	-	-
Hirschsteig	-	-
Doppelweg	-	-
Plenterweg	-	-
Wüstlich-Straße	-	-
Bönschweg	-	-
Schneeberg-Straße	-	-
Hindenburgweg	-	-
Schwarzer Weg	-	-
Mittelweg	-	-
Krauske-Weg	-	-
<i>Meißtischblatt, arkusz 3342 (5767) Wilhelmsthal</i>		
Schneeberg-Steig	-	-
Schneegrund-Str. [Straße]	-	-
Reit-Steig	-	-
Pflaumen-Steig	-	-
Hängender Weg	-	-
Kirch-Steig	-	-
Schlegel-Steig	-	-
Gänsegurtel	-	-

Nazwa przedwojenna <i>Pre-war name</i>	Nazwa polska z lat 70. XX w. <i>Polish name from 1970's</i>	Nazwa polska z lat 90. XX w. <i>Polish name from 1990's</i>
Johannesberger Str. [Straße]	-	-
Spieglitzer Steig	-	-
Sommer-Weg	-	-
Forstmeister-Bachmann-Str. [Straße]	-	-
Pfaffen-Steig	-	-
Stein-Str. [Straße]	-	-
Friedrich-Wilhelm-Str. [Straße]	-	-
Joachim-Albrecht-Str. [Straße]	-	-
Mariannen-Str. [Straße]	-	Droga Marianny [częściowo]
Bismark Straße	-	-
Rothe-Hand-Steig	-	-
Ernst-Str. [Straße]	-	-
Schaalbild-Str. [Straße]	-	-
Albrecht-Marien-Str. [Straße]	-	-
Grenzweg	-	-
Alter-Grenz-Weg	-	-
Moltke-Str. [Straße]	-	Bialski Dukt
Mährische-Str. [Straße]	-	-
-	Wielkie Rozdroże	Wielkie Rozdroże
<i>Meßtischblatt, arkusz 3343 (5768) Bielendorf</i>		
Gassenweg	-	-
Moltke-Straße	-	Bialski Dukt
Liczba nazw		
49	3	5

Uwagi: Kolorem w pierwszej kolumnie oznaczono położenie drogi lub ścieżki: kolor żółty – Krowiarki (północna część Masywu Śnieżnika), kolor czerwony – właściwy Masyw Śnieżnika, kolor zielony – Rów Górnej Nysy Kłodzkiej, kolor niebieski – Góry Bialskie.

Notes: The colour in the first column indicates the location of a road or a path: yellow – Krowiarki (northern part of the Śnieżnik massif), red – main part of the Śnieżnik massif, green – Valley of the Upper Nysa Kłodzka, blue – Bialskie Mountains.

Źródło: opracowanie własne. **Source:** own elaboration.

Przedwojenne nazwy dróg i ścieżek z reguły miały charakter pamiątkowy, np. *Albrecht-Straße*, *Krauske-Weg*, *Forstmeister-Bachmann-Straße*, *Friedrich-Wilhelm-Straße*, *Joachim-Albrecht-Straße*, *Mariannen-Straße*, *Bismark Straße* czy *Albrecht-Marien-Straße*, albo kierunkowy, wskazujący miejsce lub obszar, gdzie dana trasa zmierzała, np. *Puhustraße* wiodąca ku Przełęczy Puchaczówka (*Puhu*, *Puhu-Pass*), *Schneeberg-Straße*

i *Schneeberg-Steig* w stronę Śnieżnika (*Schneeberg*), *Johannesberger Straße* ku wsi Jonannesberg (dziś Janowa Góra) czy *Mährische-Straße* w kierunku Moraw (*Mähren* – niem. ‘Morawy’). Nieco mniej popularne były nazwy topograficzne, wskazujące na jakieś charakterystyki drogi lub obszaru, przez który przebiegała (np. *Schwarzer Weg*, *schwarz* – niem. ‘czarny’). Dużą rolę w powstaniu sieci gospodarczych dróg leśnych w Masywie Śnieżnika i – przede wszystkim – w Górach Bialskich odegrała królowa niderlandzka Marianna Orańska (1810-1883), córka Wilhelma I, króla Zjednoczonych Niderlandów, i Fryderyki Luizy Orańskiej. W 1838 r. nabyła ona te tereny i następnie w istotny sposób przyczyniła się do rozwoju całej wschodniej części ziemi kłodzkiej (m.in. poprzez eksploatację lasów), także pod względem turystycznym (Martynowski, Mazurski, 1988: 291; Mazurski, 2012). Znalazło to odzwierciedlenie w nazwie *Mariannen-Straße* w Górach Bialskich. Droga ta powstała w pierwszej połowie XIX w. jako jedna z ważniejszych w rozległych lasach księżnej.

POLSKIE NAZWY DRÓG I ŚCIEŻEK NA MAPACH TOPOGRAFICZNYCH

Spośród 49 nazw niemieckich tylko kilka (2-4 zależnie od analizowanej mapy powojennej – przedstawiającej stan z lat 70. lub 90. XX w.) uzyskało polskie odpowiedniki (tab. 2). A trzeba podkreślić, że wszystkie nazwane przed II wojną światową drogi i ścieżki do dziś istnieją, choć są z różną intensywnością użytkowane. Jest to więc ogromny spadek, ale porównując ze zmianami innych rodzajów nazw we wschodniej części ziemi kłodzkiej (tab. 1), wpisuje się on w ogólną tendencję. Podane liczby w każdym z analizowanych okresów odnoszą się do nazw umieszczanych na mapach topograficznych. Choć można przypuszczać, że lokalna ludność używa większego zestawu określeń, procesy dehumanizacji krajobrazu wydają się ewidentne. Dla powojennych mieszkańców ziemi kłodzkiej, często przesiedlonych z terenów nizinnych, górski krajobraz był w dużym stopniu obcy, wymagał innych metod gospodarowania. Słabe przywiązanie do tych terenów było pogłębiane przez poczucie tymczasowości (przeświadczenie, że Niemcy jeszcze tu wrócą) i propagandę władz, nakazującą odrzucać wszystko, co niemieckie. W efekcie tylko dwie nazwy polskie nawiązują do przedwojennej tradycji – *Zbójnicka Ścieżka*⁷ w miejscu *Diebs-Steig* (*Dieb* – niem. ‘złodziej’) oraz *Droga Marianny* pokrywająca się (choć tylko częściowo) z *Mariannen-Straße* (wspomniane wyżej nawiązanie do królowny Marianny Orańskiej). Nazwę pamiątkową *Moltke-Straße* z oczywistych względów zastąpiono określeniem kierunkowym *Bialski Dukt*⁸. Warto podkreślić, że dwie ostatnie nazwy wprowadzono dopiero między latami 70. i 90. XX w. (występują tylko na nowszej z analizowanych polskich map). Na arkuszach *Mefstischblatt* w ogóle nie odnotowano

⁷ Występują też wersje: *Złodziejska Ścieżka* i *Cygańska Ścieżka*. W Sudetach drogi o takiej nazwie zwykle mają związek z uprawianym dawniej procederem przemytniczym (Staffa i in., 1993a: 371).

⁸ Nazwa ta występuje też w postaci *Bielski Dukt*, np. u J. Czerwińskiego (2009: 165) i na mapie *Masyw Śnieżnika. Góry Bialskie* (2000). W miejsce tych ogólnie stosowanych nazw K.R. Mazurski (1983: 49) wprowadził nazwę *Czarnogórski Dukt* (czasem w wersji *Czarnogórski Trakt*), której genezę trudno wyjaśnić.

nazw skrzyżowań. Na analizowanych mapach polskich pojawia się jedno takie określenie – *Wielkie Rozdroże* w centrum Gór Bialskich, gdzie na małej przestrzeni zbiega się kilka ważnych duktów prowadzących w różnych kierunkach (nazwa ta występuje też u K.R. Mazurskiego, 1983: 47). Takiego samego określenia używa J. Czerwiński (2009: 162) dla jednego ze skrzyżowań leśnych dróg w Górach Złoty, przez Z. Martynowskiego i K.R. Mazurskiego (1988: 362) zwanego z kolei *Wielkim Rozwidleniem*. Nienadawanie nazw drogom leśnym wiąże się m.in. ze zmianą polityki leśników, którzy poszczególne dukty rozróżniają na podstawie numerów.

Choć na powojennych mapach topograficznych występuje tak mało polskich określeń dróg, z jednym z nich związana jest pomyłka. Chodzi o *Drogę Izabeli* na zachodnim stoku Czarnej Góry w Masywie Śnieżnika, która na mapie wydanej w latach 80. XX w. odpowiada przedwojennej *Puhustraße*, zaś na *Wojskowej mapie topograficznej* – położonej niżej *Albrecht-Straße*. Właściwą lokalizację wskazuje pierwsza z wymienionych, zaś *Albrecht-Straße* to obecnie *Droga Albrechta* (na podstawie: Staffa i in., 1993a: 77-79 oraz *Masyw Śnieżnika. Góry Bialskie*, 2000). Poza analizą innych publikacji trudno jednak zweryfikować stan faktyczny, gdyż nazwy te są rzadko używane. Można też podejrzewać, że niewiele osób kojarzy, z jaką osobą związana jest nazwa *Drogi Albrechta*. Upamiętnia ona księcia pruskiego Fryderyka Henryka Albrechta Hohenzollerna (1809-1872), czwartego najmłodszego syna króla Fryderyka Wilhelma III i męża księżnej Marianny Orańskiej, z której inicjatywy w resztą dukt ten wybudowano. Była to jedna z ważniejszych dróg na terenie dóbr księżnej (Staffa i in., 1993a: 77-78). Niejasna jest za to geneza nazwy *Droga Izabeli*.

POLSKIE NAZWY DRÓG I ŚCIEŻEK NA MAPACH TURYSTYCZNYCH I W PRZEWODNIKACH TURYSTYCZNYCH

W nomenklaturze turystycznej zestaw polskich nazw dróg był (i jest) szerszy niż na badanych mapach topograficznych (trzeba jednak pamiętać o innej skali i odmiennych zasadach tworzenia map turystycznych). Choć rozwój turystyki był po II wojnie światowej znacznie ograniczony, od lat 70. XX w. ruch wędrowniczy w górach ziemi kłodzkiej zaczął się zwiększać. Wyznaczono nawet pierwszy szlak biegnący w pobliżu granicy państwowej (Kołodziejczyk, 2014: 85-86; Mazurski, 2012: 462), na co uzyskano specjalną zgodę służb granicznych (WOP). Pojawiło się więc zapotrzebowanie na nowe nazwy, zwłaszcza dróg i ścieżek, które ułatwiłyby turystom pieszym orientację w przestrzeni. Większego niż na mapach topograficznych zestawu nazw dowodzą chociażby takie określenia jak *Pętla Bialska*⁹ na mapie w skali 1:150 000 załączonej do przewodnika Z. Martynowskiego i K.R. Mazurskiego (1988) czy wiele innych mian pojawiających się w treści tejże książki, a także w pracach K.R. Mazurskiego (1983) i M. Perzyńskiego (2005).

⁹ Odpowiada ona kilku łączącym się ze sobą drogom o nazwach przedwojennych: *Friedrich-Wilhelm-Straße*, *Albrecht-Marien-Straße*, *Ernst-Straße* i *Joachim-Albrecht-Straße*. W większości zostały one wytyczone w pierwszej połowie XIX w. w celu zwózki drewna z rozległych lasów należących do księżnej Marianny Orańskiej.

Dość liczne nazwy dróg zaznaczono na mapie turystycznej w skali 1:50 000 *Masyw Śnieżnika. Góry Bialskie* (2000). Co ważne, wykazują one dość duże zróżnicowanie pod względem typów genetycznych. Część z nich jest tłumaczeniem określeń niemieckich, ale inne wprowadzają nową jakość, a czasem dotyczą nawet dróg przed wojną nienazwanych¹⁰:

- *Czarna Droga* (bezpośrednie tłumaczenie nazwy niemieckiej *Schwarzer Weg*; w innych źródłach czasem też *Ślepa Droga*) – wiedzie przez Czarny Dół i dolinę potoku Czarna;
- *Droga Nad Lejami* (*Ober Schneegrund-Straße*)¹¹ – prowadzi w połowie wschodniego stoku Śnieżnika i przecina górną część trzech głęboko wciętych dolinek erozyjnych, zwanych Lejami (Mały, Wielki i Średni; odpowiednio *Erstes*, *Zweites* i *Drittes Schneegrund*);
- *Droga Pod Lejami* (*Unter Schneegrund-Straße*) – biegnie w dolnej części wschodniego stoku Śnieżnika i przecina dolną część Lejów;
- *Dukt nad Cisowym Rozdołem* (*Eibichtweg*) – ponad doliną potoku Cisowy Rozdół (*Eibichtgraben*);
- *Droga Morawska* (*Mährische Straße*; w innych źródłach czasem także *Droga Nowomorawska*) – wiedzie górną częścią doliny Morawki, z Bolesławowa przez wieś Nowa Morawa na przełęcz Płoszczyna (817 m n.p.m., dawniej *Przełęcz Morawska* lub *Lacka Przełęcz*), gdzie tradycyjnie przekraczano granicę między ziemią kłodzką i Morawami, udając się dalej do Starego Města pod Sněžníkem; nowa droga przez przełęcz powstała podczas wojny siedmioletniej, zaś szosa w obecnej formie została wybudowana w 1845 r. (Staffa i in., 1993a: 80, 269);
- *Droga Staromorawska* (*Sommer-Weg* lub *Schwedenweg*) – ponad górną częścią doliny Morawki, kończy się nieco poniżej przełęczy Płoszczyna;
- *Sucha Droga* (*Forstmeister-Bachmann-Straße*; w innych źródłach czasem także *Droga Góromistrza*, być może pośrednio nawiązująca do nazwy niemieckiej) – prowadzi częściowo północnymi stokami Suszycy (1047 m n.p.m.) i Suchej Kopy (1055 m n.p.m.) w Górach Bialskich;
- *Młyńska Droga* (*Mühl-Weg*) – przebiega doliną Młynówki, zaczynając się we wsi Młynowiec (*Mühl* – niem. ‘młyn’);
- *Stara Droga Kresowa* (*Grenzweg*) – adaptacja nazwy niemieckiej (*Grenze* – niem. ‘granica’) w przeciwieństwie do położonych przy tej drodze dawnych

---

¹⁰ Jeśli istniały, podano niemieckie odpowiedniki nazw. Wymieniono tylko nazwy dodatkowe względem zestawu zawartego na polskich mapach topograficznych.

¹¹ Porównując poszczególne publikacje, można znaleźć bardzo różne formy wymienionych tu nazw duktów. Przykładowo K.R. Mazurski (1983: 43) dla *Drogi Nad Lejami* stosuje nazwę *Dukt przez Leje*, dla *Duktu nad Cisowym Rozdołem* – *Dukt ku Cichemu Rozdołowi*, dla *Prawej Drogi Kobylicznej* – *Zachodni Dukt Kobylicki*, dla *Duktu Działcowego* – *Dukt Działowy* (z racji pobliskiej przełęczy Dział określenie to pod względem językowym wydaje się właściwsze), zaś dla *Rozdrożnego Duktu* – *Rozdrożyska*. Nazwy używane w przewodniku Z. Martynowskiego i K.R. Mazurskiego (1988) są na ogół zgodne z tymi występującymi na mapie *Masyw Śnieżnika. Góry Bialskie* (2000).

- Granicznych Skał (*Grenzfelsen*), obecnie zwanych Trzema Siostrami (czasem Czterema Siostrami lub Mniszymi Skałami);
- *Prawa Droga Kobyliczna* (*Albrecht-Marien-Straße*) – zaczyna się w górnej części doliny Kobylicy, koło leśniczówki Kobylica, w dawnym przysiółku Starego Gierałtowa o takiej nazwie, skąd wiedzie w prawą stronę;
  - *Lewa Droga Kobyliczna* (*Schaalbild-Straße*) – analogicznie jak poprzednia, tylko że prowadzi w lewą stronę;
  - *Dukt Działcowy* (*Ernst-Straße*) – zaczyna się na przełęczy Dział (922 m n.p.m.) w Górach Bialskich;
  - *Rozdrożny Dukt* (część *Joachim-Albrecht-Straße*) – początek na Wielkim Rozdrożu;
  - *Czarnobielski Dukt* (część *Mariannen-Straße*) – wiedzie doliną Bielawki, lewego dopływu Białej Łądeckiej, zwanego dawniej *Czarną Białką* lub *Czarną Bielą*; obecnie dukt ten jest czasem uznawany za wschodnią część *Drogi Marianny*;
  - *Czarny Dukt* (tłumaczenie nazwy niemieckiej *Schwarzer Weg*) – powyżej doliny Bielawki;
  - *Dukt nad Splawami* (częściowo *Mährische Straße* i *Bismark Straße*)¹² – w południowo-wschodniej części Gór Bialskich ponad ciekami zwanymi Splawami.

Trzeba jednak podkreślić, że analizowana tu mapa turystyczna (*Masyw Śnieżnika. Góry Bialskie*, 2000) – po pierwsze – prezentuje stan z samego końca lat 90. (kiedy rozwój turystyki na tym obszarze postępował dość szybko i większe było zapotrzebowanie na nazwy geograficzne w górach), a po drugie – jest przykładem innej manieri tworzenia map (prywatne wydawnictwo kartograficzne), stąd nie można jej porównywać bezpośrednio z poprzednimi obserwacjami dotyczącymi map topograficznych. Przynajmniej w przypadku części nazw można podejrzewać, że są to wprowadzone przez wydawnictwo bezpośrednie tłumaczenia (odpowiedniki) nazw przedwojennych, niepozostające w użyciu przez mieszkańców czy leśników. W innych przypadkach mamy do czynienia z mianami odnoszącymi się do obiektów (dolin, szczytów, przełęczy) położonych w pobliżu nazwanych dróg.

Dowodem dużej zmienności i braku ugruntowania nazewnictwa dróg na badanym terenie – poza wspomnianymi dotąd różnicami (por. przypis 11) – jest chociażby fakt, że w przewodniku K.R. Mazurskiego (1983) *Lewa Kobyliczna Droga* określana jest także jako *Kobyliczny Dukt* (na zasadzie synonimu, por. s. 47 i 49 tejże książki)¹³, ale jednocześnie zamiast *Prawej Drogi Kobylicznej* występuje *Zachodni Dukt Kobylicki* (s. 43). *Staromorawska Droga* według K.R. Mazurskiego (1983: 39) zwana jest z kolei *Szwedzką Droga*, a to w związku z zachowaniem w jej pobliżu jedynych ponoć na ziemi kłodzkiej (i już bardzo słabo widocznych) reliktyw szwedzkich szańców, pochodzących z końca wojny trzydziestoletniej. Spośród nazw o starszej, średniowiecznej genezie

¹² Poszczególne części *Duktu nad Splawami* czasem zwane są dziś *Jawornickim Duktem* i *Nadbielskim Duktem* (Staffa i in., 1993a: 83).

¹³ Inne alternatywne nazwy to: *Kobylicowy Dukt* i *Kobyliczny Dukt Tylny* (Staffa i in., 1993a: 185). Z kolei *Prawa Droga Kobyliczna* jest też nazywana *Prawą Droga Kobylicką*, *Zachodnim Duktem Kobylickim* lub *Przednią Droga Kobyliczną* (Staffa i in., 1993a: 265).

w analizowanych przewodnikach turystycznych występuje w zasadzie tylko *Droga Solna*, trakt handlowy przecinający Góry Żłote, a w szerszym ujęciu prowadzący z Małopolski do Kłodzka i dalej do Czech (Martynowski, Mazurski, 1988: 109). W publikacjach turystycznych występują jeszcze: *Droga Górnobielska* (brak niemieckiego odpowiednika, prowadzi z Trzebieszowic pod Bzowiec w Górach Żłoty), *Dukt po Garbach* (także brak niemieckiego odpowiednika, przedłużenie *Drogi Starobielskiej*) (Staffa i in., 1993b, s. 63), *Trzebieszowicka Droga* (*Kunzendorfer Straße*; inaczej *Starobielski Dukt*, *Starobielska Droga*) (Staffa i in., 1993b: 243) i *Kowalska Ścieżka* (*Schmiede-Steig*), określająca ciąg polnych dróg i leśnych ścieżek między Nowym Waliszowem a Trzebieszowicami, przecinający w poprzek Krowiarki. Nazwa ścieżki jest nawiązaniem do tradycji kowalskich w tym paśmie (Staffa i in., 1993a: 154).

J. Czerwiński (2009: 161-162) dla okolic Łądka-Zdroju przywołuje dość popularne wśród turystów nazwy: *Droga Graniczna* dla trasy prowadzącej z tegoż uzdrowiska do Lutyni i dalej na Przełęcz Łądecką (665 m n.p.m.) oraz *Graniczna Droga Królewska*¹⁴ (*Grenz Weg*, *Grenz Feld-Weg*) dla równoległego, dawnego traktu wiodącego także ku tej przełęczy, ale stokami Szwedzkich Szańców i Maselnicy (w użyciu w tym przypadku jest też pojęcie *Stara Droga Graniczna* lub po prostu *Graniczna Droga*, a czasem niepoprawnie *Solna Droga* – np. por. Perzyński, 2005: 61). U J. Czerwińskiego (2009: 162) występuje też nazwa *Wielka Okólna* na określenie jednego z szerokich duktów okalających pętlą górę Trojak (766 m n.p.m.). Na stokach tejże góry (a także innych w okolicach Łądka-Zdroju) znajduje się wyjątkowo gęsta sieć tras spacerowych przeznaczonych dla kuracjuszy, wykorzystywanych już przed II wojną światową. Choć nie wszystkie określenia pojawiają się na mapach turystycznych (a w ogóle nie występują na mapach topograficznych), współczesne nazewnictwo dróg w otoczeniu Łądka-Zdroju jest dość bogate. Nie znajduje się jednak w powszechnym użyciu i jest rzadko wykorzystywane w nowszych przewodnikach turystycznych. M. Staffa i in. (1993a: 78-80) podają, że w masywie Dzielca (534 m n.p.m.), stanowiącego w zasadzie park leśny dla kuracjuszy, znajdują się (ryc. 1): *Droga Dębowa*, *Droga Madejowa* (inaczej *Leśna Aleja*; główna droga w masywie) i *Droga Myśliwska*. Z kolei w położonym bardziej na wschód masywie Trojaka (766 m n.p.m.) i Królówki (782 m n.p.m.) M. Staffa i in. (1993b: 62-68, 75, 81, 146, 194-195, 247-248) wymieniają m.in. (ryc. 1): *Dolną Promenadę*, *Drogę Bukową*, *Drogę Jastrzębią*, *Drogę Jelenią*, *Drogę Kobyliczną*, *Drogę Koleśną*, *Drogę Kukułczą* (*Kuckuswege*, *Kuckuckswege*), *Drogę Lisią*, *Drogę Malinową* (fragment *Średniej Okólnej*), *Drogę Rysią* (inaczej *Droga Ptasia*, częściowo pokrywa się z *Wielką Okólną*), *Drogę Sarnią*, *Drogę Świerkową* (fragment *Średniej Okólnej*), *Drogę Zieloną*, *Gieraltowską Drogę*, *Górną Promenadę*, *Małą Okólną* (inaczej *Górna Okólna*), *Wielką Okólną* (inaczej *Wielka Droga Okólna*, *Droga Okólna Duża*) oraz *Rozdroże Duże* i *Rozdroże Grzybowe* (nietyczne nazwy leśnych dróg), a także dwa rozdroża: *Gieraltowskie* (*Gersdorfer Bild*; *Alt/Neu Gersdorf* to dziś Stary/Nowy Gieraltów) i *Zamkowe* (w pobliżu ruin zamku Karpień).

---

¹⁴ Nazwa nawiązuje do wytyczenia tej drogi 26.06.1766 r. przez króla Fryderyka II, gdy prowadził przez Góry Żłote 11. i 12. dywizję z artylerią i kawalerią (Staffa i in., 1993b: 81).

polskiej niezwiązanej z mianem niemieckim lub na skutek nienazwania obiektu. W artykule dokonano porównania liczebności nazw dróg i ścieżek na trzech mapach topograficznych w takiej samej skali (1:25 000) – jednej z początku XX w. i dwóch powojennych z różnych okresów. Zestawiając okres przed i po II wojnie światowej, odnotowano kilkunastokrotny spadek liczby określeń pojawiających się na mapach (potem minimalny wzrost na nowszej mapie polskiej). Oczywiście należy zakładać, że lokalne społeczności mogły posługiwać się bogatszym zestawem nazw niż oficjalnie przyjęty i opublikowany, jednak miało to miejsce zarówno przed, jak i po 1945 r. O większej niż na mapach topograficznych różnorodności mian dróg i ścieżek świadczą chociażby powojenne publikacje turystyczne – mapy i przewodniki. Pojawiające się w nich nazwy stanowią niejednokrotnie potwierdzenie popieranej przez władze komunistyczne praktyki odrzucania dotychczasowej (niemieckiej) tradycji nazewnictwa i zastępowania jej określeniami często niemającymi uzasadnienia historycznego. Co ważniejsze, publikacje te jednoznacznie dowodzą braku ugruntowania się poszczególnych nazw – różne, często bardzo odmienne określenia na nazwanie tego samego obiektu znajdziemy, porównując nie tylko przewodniki różnych krajoznawców, ale także publikacje tego samego autora. Stanowi to pewne utrudnienie dla turystów, a jednocześnie świadczy o braku popularności szeregu mian wśród społeczności lokalnej czy służb leśnych.

Znikomy stopień wykorzystania przedwojennej tradycji podczas nadawania polskich nazw drogom i ścieżkom wynikał z pamiątkowego charakteru wielu określeń niemieckich. Ze względów politycznych i propagandowych starano się zacierać niemiecką tożsamość przestrzeni. Polskie nazwy nie mogły odwoływać się do osób niemieckiej narodowości (nawet jeśli dotychczasowe upamiętnienia nie miały typowo ideologicznego charakteru, a dotyczyły osób działających lokalnie, które w znacznym stopniu przyczyniły się do rozwoju okolicy i niejednokrotnie miały wpływ także na współczesny obraz regionu). Dziwi jednak to, że niemieckich nazw pamiątkowych nie zastąpiono polskimi o tym samym charakterze, podobnie jak to czyniono z określeniami ulic w wielu miastach na tzw. Ziemiach Odzyskanych. We Wrocławiu wojskowych lub artystów niemieckich (np. kompozytorów na Zalesiu czy poetów i dramatopisarzy na Karłowicach) „wymieniano” na osoby tej samej profesji, działające w podobnym okresie (Miszewska, 2004: 149). Można wspomnieć chociażby Tauentzienplatz i Tauentzienstraße, które uzyskały imię Tadeusza Kościuszki (Kołodziejczyk, 2013: 195). Obie czczone osoby to bohaterowie wojenni z podobnego okresu. Bogislav Friedrich von Tauentzien (1710-1791) zasłynął wieloma sukcesami w wojnach śląskich, m.in. zdobył Świdnicę i Wrocław (31.07.1760 r.) (Kruszewski, 1997: 133). Natomiast Tadeusz Kościuszko (1746-1817), generał polski i amerykański, naczelnik powstania w 1794 r., jest jednym z najbardziej znanych i uznawanych bohaterów narodowych Polaków (Kobel, 2008: 288-289).

Chociaż nazwy geograficzne stanowią niematerialny element krajobrazu (Jop, 2011; Lisowski, 2014; Plit, 2011), są ważną jego częścią, odnosząc się do obiektów materialnych i często nawet je dodatkowo charakteryzując. Biorąc pod uwagę konieczność ochrony krajobrazu, trzeba więc odpowiednio podkreślić potrzebę

zachowania także warstwy nazewniczej. Stąd szczególnie pożądane dla obszarów tzw. Ziemi Odzyskanych są wykazy zestawiające określenia niemieckie i polskie, dzięki czemu zachowany zostanie związek między różnymi okresami historycznymi, ale także utrwalone zostaną obecne określenia, którym czasem również grozi zaniknięcie w związku z wyludnianiem niektórych wsi, szczególnie nasilonym właśnie na ziemi kłodzkiej. Co prawda w ostatnich latach w tutejszych wioskach powstaje coraz więcej tzw. „drugich domów” (o charakterze letniskowym, nowych i remontowanych), ale ich właścicielami są z reguły osoby spoza regionu, z większych miast. Tylko w pewnym stopniu wykorzystują one dotychczasowe nazwy polskie. Można się też spodziewać, że z czasem wytworzą własne określenia, które mogą częściowo wyprzeć te funkcjonujące obecnie.

LITERATURA

- Atlas podziału hydrograficznego Polski. Część 2: zestawienia zlewni. 2005: Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, Warszawa.
- Chylińska D., Kosmala G. 2010: Krajobrazy bezimienne? Zmiany nazw terenowych na Śląsku (na wybranych przykładach) [w:] Studia krajobrazowe a ginące krajobrazy, Praca zbiorowa (red.): D. Chylińska, J. Łach, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław: 235-253.
- Ciok S. 1995: Zmiany ludnościowe i osadnicze w Sudetach [w:] Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Instytutu Geograficznego, seria B, XII: 51-64.
- Conedera M., Vassere S., Neff C., Meurer M., Krebs P. 2007: Using toponymy to reconstruct past land use: a case study of 'brusada' (burn) in southern Switzerland [w:] Journal of Historical Geography, Vol. 33, Issue 4: 729-748.
- Czerwiński J. 2009: Dolny Śląsk. Przewodnik. Wydawnictwo Kartograficzne Eko-Graf, Wrocław.
- Janicki G. 2011: Toponimy dorzecza Giełczwi – zarys historii krajobrazu kulturowego [w:] Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 15, Niematerialne wartości krajobrazów kulturowych: 75-90.
- Jop R. 2011: Niematerialne wartości krajobrazu kulturowego w badaniach historycznych. Przykład granic i przestrzeni [w:] Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 15, Niematerialne wartości krajobrazów kulturowych: 91-102.
- Kobel E. 2008: Patroni wrocławskich ulic, placów i zaułków. Ewa Kobel, Wrocław.
- Kołodziejczyk K. 2013: Niefortunne rozwiązania toponomastyczne na przykładzie nazw ulic i placów Wrocławia [w:] Onomastica, R. 57: 185-204.
- Kołodziejczyk K. 2014: Rozwój sieci szlaków turystycznych wzdłuż granicy polsko-czeskiej w Sudetach w latach 1945-2013 [w:] Prace Geograficzne, z. 136: 81-101.
- Kołodziejczyk K., Szmytkie R. w druku: Zmiany nazw geograficznych na ziemi kłodzkiej po II wojnie światowej [w:] Onomastica, R. 60.

- Kruszewski T. 1997: Niemiecko-polski spis ulic, placów i mostów Wrocławia 1873-1997. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Latocha A. 2014: Śladami przeszłości – czytanie krajobrazu kulturowego ziemi kłodzkiej [w:] *Studia krajobrazowe t. 4B, Krajobraz jako nośnik idei. Ujęcia analityczne* (red.): K. Kołodziejczyk, D. Chylińska, A. Zaręba, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław: 159-172.
- Lisowski A. 2014: Typy przestrzeni a geografia [w:] *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 24, Krajobraz a przestrzeń. Aspekty teoretyczne*: 7-18.
- Martynowski Z., Mazurski K.R. 1988: *Sudety: Ziemia Kłodzka i Góry Opawskie*. Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa.
- Masyw Śnieżnika. Góry Bialskie, mapa turystyczna 1:50 000. 2000: Wydawnictwo Kartograficzne Eko-Graf, Wrocław.
- Mazurski K.R. 1983: *Masyw Śnieżnika. Góry Bialskie*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Wrocław.
- Mazurski K.R. 2012: *Historia turystyki sudeckiej*. Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK, Oficyna Wydawnicza „Wierchy”, Kraków.
- Miszewska B. 1989: Zmiany zaludnienia Sudetów w okresie powojennym [w:] *Czasopismo Geograficzne, LX, 2*: 135-145.
- Miszewska B. 2004: Nazwy ulic – signum temporis [w:] *Kulturowy aspekt badań geograficznych. Studia teoretyczne i regionalne, tom IV* (red.): E. Orłowska, Polskie Towarzystwo Geograficzne – Oddział Wrocławski, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław: 145-155.
- Nazwy geograficzne Rzeczypospolitej Polskiej. 1991: PPWK, Warszawa – Wrocław.
- Ostafin K. 2014: Toponimy w badaniach krajobrazu środkowej części Beskidu Średniego i południowo-zachodniej części Pogórza Wielickiego [w:] *Studia krajobrazowe t. 4A, Krajobraz jako nośnik idei. Ujęcia teoretyczne i humanistyczne* (red.): K. Kołodziejczyk, D. Chylińska, A. Zaręba, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław: 175-184.
- Perzyński M. 2005: *Lądek Zdrój, Jaskinia Niedźwiedzia, zamek Javorník, kopalnia złota i okolice*. Przewodnik. Wrocławski Dom Wydawniczy, Wrocław.
- Plit J. 2011: Piętno władzy i właścicieli odcisnięte w krajobrazie kulturowym [w:] *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, nr 15, Niematerialne wartości krajobrazów kulturowych*: 125-138.
- Potocki J. 2004: *Rozwój zagospodarowania turystycznego Sudetów od połowy XIX w. do II wojny światowej*. Wydawnictwo Turystyczne „Plan”, Jelenia Góra.
- Seidl N.P. 2008: Significance of toponyms, with emphasis on fields names, for studying cultural landscape [w:] *Acta Geographica Slovenica, 48, 1*: 34-47.
- Siatkowski J. 1962a: *Dialekt czeski okolic Kudowy. Fonetyka, słowotwórstwo*. Część I. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Siatkowski J. 1962b: *Dialekt czeski okolic Kudowy. Fleksja, słownictwo, teksty*. Część II. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, t. I i następne*. 1970 i następne: Instytut Śląski, Warszawa – Wrocław, następnie Opole.

- Sochacka S. 1996: Interetniczne aspekty antroponimii kłodzkiej XIV i XV w. [w:] Antroponimia słowiańska. Prace onomastyczne 35 (red.): E. Wolnicz-Pawłowska, J. Duma, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Staffa M., Janczak J., Mazurski K.R., Zając C., Czerwiński J. 1993a: Słownik geografii turystycznej Sudetów, t. 16: Masyw Śnieżnika, Góry Bialskie. Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa.
- Staffa M., Janczak J., Mazurski K.R., Zając C., Czerwiński J. 1993b: Słownik geografii turystycznej Sudetów, t. 17: Góry Złote. Wydawnictwo I-BIS, Wrocław.